

Teleki Béla

A szabadultak szociálpedagógiai ellátása¹

Szocializáció biztosítja a csoportba tartozást és a társadalmi integrációt gyermeknek, fiatalnak, felnőttnek és idősnek egyaránt. A sikertelen, negatív szocializáció deviáns viselkedéshez, sőt bűnözéshez vezethet, amiben – a 12 új EU-tagállamban – mi magyarországiak a második helyen állunk.² Súlyozott átlagfeletti a bűnözés az észak-keleti megyékben és Budapesten.³ A regisztrált bűnelkövetők általában zárt intézménybe kerülnek. Elgondolkodtató az a tény, hogy a 17-24 év közöttiek a leggyakoribb bűnelkövetők, 50%-uk már 14 éves kora előtt összeütközésbe került a törvénnyel.⁴ Másrészt: a *fogvatartás* – bár célja a bűnelkövetők visszasegítése a társadalom életébe – elidegenedést válthat ki az egyén csoportjától, illetve kirekesztheti őt a társadalomból. Különösen veszélyes ez a folyamat, ha a kirekesztettség önmegvetést, társadalom-gyűlöletet vált ki.

A büntetés-végrehajtás egyik célja mindenképpen a *reszocializáció*, rehabilitáció, reintegráció, illetve a társadalmi dezintegráció (énkép, értékrend, motiváció, viselkedés) gyökeres megváltoztatása. Ám a szabadulás után az egyén olyan (közösségi, lakhatási, megélhetési) nehézségekbe ütközik, amelyek – gyakran – a bűnisméltlésre hajlamosítanak. Szükség van tehát, részben a szabadultak reszocializációjának (rehabilitációjának), a velük való foglalkozás megerősítésére az állami, egyházi, civil *szociális háló*, intézményhálózat részéről is, ahol kiemelt szerep jutna a szociálpedagógusnak mint a szociális nevelés, oktatás, személyiségfejlesztés, valamint a szabadidő-szervezés szakemberének.

Az alábbiakban vázlatosan áttekintjük a szabadultak szociálpedagógiai ellátását, kihangsúlyozva, hogy a reszocializáció, rehabilitáció a büntetés-végrehajtási intézetben kezdődik, s a szabadulás után folytatódik. Tágabb kitekintés végett néhány külföldi példával is szolgálunk.

1. Az állami szociális ellátórendszer

Az államilag fenntartott szociális hálót vizsgálva arra a következtetésre juthatunk, hogy a büntetést letöltötték reszocializációjának, rehabilitációjának legilletékesebb ágense a *Családsegítő Szolgálat* lehetne. Ezt sugallja a törvényi háttér⁵ is, amikor ezen intézményhálózatot a kliensek szakosított ellátására: ápolására, gondozására, rehabilitációjára, ideiglenes vagy állandó lakás nyújtására szólítja fel. Megjelenik tehát a rehabilitáció követelménye, ami gondozás, ideiglenes

¹ A Sopronkőhidai Fegyház és Börtönben 2010. január 26-án megtartott előadás szerkesztett változata.

² Eurostat, 2006.

³ A társadalmi bűnmegelőzés nemzeti stratégiája. 2003. 5. sz. ábra, 12.

⁴ Rosta Andrea: A fiatalkori bűnözés megelőzése, avagy a fiatalok bűnisméltlók kriminálpszichológiai vizsgálata. In: BMK Kiskönyvtár. Tanulmányok II. Bp., Biztonságos Magyarorszáért Közalapítvány. 2005. 370.

⁵ 1993. évi III. tv. a szociális igazgatásról és ellátásokról 57. § (2)

vagy állandó lakhatás biztosítását jelenthetné a börtönből, vagy a javítóintézetből szabadult számára. A törvény fogyatékosága, és emiatt a gyakorlat hiányossága is az, hogy a rehabilitációt csak a pszichiátriai és szenvedélybetegekre, a fogyatékosokra és a hajléktalanokra vonatkoztatja,⁶ a szabadultak gondozását nem említi, illetve csak akkor jöhetnek számításba, ha hajléktalanok. Persze, ha a családsegítő szolgálat vezetője szociálpedagógiai végzettségű, illetve szociális, valamint pedagógiai gondolkozással bír, megtalálhatja annak a lehetőségét, hogy foglalkozzon a fogvatartottak családjával, sőt – a büntetés-végrehajtás szakembereivel közreműködve – gondozza az elítélteket, majd ezt a szociálpedagógiai munkát folytassa az egyén szabadulása után a családsegítő szolgálat keretében. Az elítéltek családjával azért is súlyozottan kell foglalkozni, mert például a bűnelkövető fiatalok 53%-ának édesapja, 54%-ának testvére volt büntetve.⁷

Az elítéltekkel és a szabadultakkal foglalkozik a *pártfogó felügyelői* rendszer, amelynek célja az elkövető szükséges és következetes ellenőrzése, amivel a pártfogó elősegíti a büntetés érvényesülését, a közösség védelmének erősítését, majd támogató tevékenységével növeli az elkövető integrációjának esélyét. Itt is érvényes a mondás: „Semmi új a nap alatt!”. A pártfogó felügyelet törvényi háttere – a patronázstevékenységet állami feladattá téve – már 1878-ban megteremtődött⁸, a múlt század hetvenes éveiben egységes utógondozói pártfogói rendszer jött létre,⁹ illetve 2003-ban megvalósult a Pártfogó Felügyelői Szolgálat reformja¹⁰. A pártfogó felügyelők feladatait e helyütt nem részletezzük, annyit mégis megjegyzek a pártfogók képzése kapcsán, hogy a pártfogói felügyelet ellátására kiválóan alkalmasak lennének a szociálpedagógusok, ha egy-két hónapos gyakorlatot előírnyozhatnánk számukra egy gyakorlott felügyelő szupervíziójával.

Mivel emelkedett azon elítéltek száma, akik analfabéták, különösen a visszaesők körében¹¹, rendkívül fontosnak tartom a Belvárosi Tanoda *Váltó Programját*¹², amelyet Budapesten és Szolnokon sikeresen alkalmaztak. A Tanoda Alapítványi Gimnázium és a Váltó-sáv Alapítvány számos általános iskolával, valamint gimnáziummal a börtönviseltek képzését célozza meg szociális munkás és szociálpedagógus hallgatók segítségével, szupervízióval és esetmegbeszéléssel. Cél a negatív énkép megváltoztatása és a személyiségfejlesztés, ami természetesen csak a bűncselekmény (pszichés, mentális, szociális, szociokulturális, értékrendi stb.) okainak feltárása és a bűntudat feldolgozása után, vagy azzal párhuzamosan következhet be. Feladat az is, hogy a bűnelkövetőt, vagy szabadultat egy elfogadó csoport vegye körül, amely támogatja őt. „A szabadulás krízishely-

⁶ 1993. évi III. tv. 72. § (1-2)

⁷ Rosta Andrea i. m. 384., 386.

⁸ 1878. V. tcz. 27. §

⁹ 1975. évi 20. tvr., illetve lásd még: 1/2000. (I. 7.) SZCSM rendelet 68. § (1), (3)

¹⁰ 2003. évi XIV. törvény

¹¹ Antal Zsuzsanna – Borgulya Zoltán: Az utolsó esély a reintegrációhoz. *Börtönügyi Szemle*, 2002. 4. 31.

¹² Mészáros Mercédesz: Letartóztatásban lévő fiatal felnőttek reszocializációja. *Börtönügyi Szemle*, 2002. 4. 41-54.

zetének csökkentését, a biztonságos felnőtt kapcsolat kiépítését már a büntetés-végrehajtási intézeten belül kell elkezdeni. A bizalom elnyerése és megerősödése, a folyamatos érzelmi biztonság megteremtése, az elfogadó közösség segítségnyújtása – az utógondozás és a visszaesés-megelőzés alappillérei.¹³ A támogató baráti közösség azért is nagyon fontos, mert a bűnöző fiatalok 84%-ának volt olyan barátja, aki már szembekerült a törvénnyel.¹⁴ A régi barátságot – hatáson – az újabb baráti csoport pótolhatja.

2. Az egyházi szociális ellátórendszer

A kereszténység irgalmassági cselekedete: a rabokat meglátogatni. A keresztény egyházak mögött több száz éves gyakorlat áll ezen a téren is. A számos, börtön-pasztorizációval foglalkozó szervezet közül a *Nemzetközi Testvéri Börtöntársaság* tevékenységét emelem ki. A társaság az Amerikai Egyesült Államokban alakult 1976-ban. Életre hívója Nixon elnök tanácsosa, Charles W. Calson volt. 1979-től nemzetközi szervezatként jegyzik, napjainkban 120 államban van jelen ökumenikus tagszervezeteivel, Magyarországon is működik. A *Magyar Testvéri Börtöntársaság* céljai között szerepel az elítéltek és szabadultak, valamint családtagjaik gondozása, valláserkölcsei megerősítése, a közösségépítés, a resztoratív (helyreállító) igazságszolgáltatás megvalósítása (Zakeus program), vezetőképzés, küzdelem a halálbüntetés ellen...¹⁵

Hazánkban nagy jelentőségű kezdeményezésnek tekinthetjük az *Alsószenttamási Rehabilitációs Otthon*¹⁶ létesítését. Az Otthont 1996-ban a Mécses Szeretetszolgálat Magyar Börtön-pasztorációs Társaság hozta létre, melynek vezetője dr. Majzik Mátyás bv. alezredes, katolikus diakónus volt. Az otthon célja a bv. intézetekből szabadult elmagányosodott férfiak és nők teljes körű rehabilitációja, lakás, munka, teljes ellátás biztosítása. A munkavégzés alapvetően mezőgazdasági munkát jelent, az otthon konzultációval és csoportos szerepjátékokkal erősíti a szabadultak önismeretét, önállóságát és szociabilitását. Dr. Majzik halála óta özvegy viseli a bentlakók gondját.

3. Civil szociális ellátórendszer

Igen érdekesnek tartom az *Élő Reménység Fél-utas Ház*¹⁷ koncepcióját. Az intézményt 1992-ben létesítette Szabó József és felesége, az Élő Reménység Alapítvány létrehozói Dunakeszin. Céljuk a zárt intézetekből szabadult, függőbeteg, hajléktalan, de változni akaró, és ezt tettekkel is bizonyító egyének rehabilitációja. Módszerüket családmodell és keresztény szellemiség jellemzi. Az alapító és felesége az „anya” és „apa”, a gondozottak a „gyerekeik”; együtt laknak, mint a

¹³ Mészáros Mercédesz i. m. 45.

¹⁴ Rosta Andrea i. m. 381.

¹⁵ Lásd: www.bortontarsasag.hu

¹⁶ Megvalósítási terv ún. félutas ház fogvatartásból szabadultak számára. Összeáll./szerk. Csáki Anikó és Mészáros Mercedes. Bp., Váltó-sáv Alapítvány, 2006. 11-13.

¹⁷ Megvalósítási terv... 15-19.

családban. A ház teljes ellátást biztosít – akár 4-5 éven át. A vallási programokon kívül a „gyermek” bekapcsolódnak a helyi közösségbe, munkaterápián vesznek részt, de külső munkahelyeket is biztosítanak számukra. Megtanulják a munka szeretetét, az alkalmazkodást a közösséghez.

A hazánkban létező pláza programok közül kiemelt hely illeti meg a *Veled-Érted bűnmegelőzési modellprojektet*. A programot – amely a 2009. évi Európai Bűnmegelőzési Díj magyarországi jelöltje volt – 2008-ban indította el a Magyar Máltai Szeretetszolgálat, együttműködve nyolc helyi (győri) szervezettel. Egyedülállónak mondható, hogy a projektben egyházi, civil és állami (fiatalokkal foglalkozó) szervezetek mellett a versenyszférát képviselő cégek is részt vettek. A projekt, amely többek között csoportfoglalkozások, Police Klub, sportnapok keretében valósult meg, jelentős számú fiatalat vonzott.¹⁸

4. Külföldi modellek

A fogvatatásból szabadultakkal világszerte számos szervezet foglalkozik. Közülük néhányat mutatunk be röviden az alábbiakban.

Ausztriában igen jelentős múltra tekint vissza az *Emmausgemeinschaft*¹⁹ (Emmausz közösség). A szervezet neve a bibliai Emmauszra utal, ahová Jézus utazott, és két testvér befogadta otthonába. A közösséget, amely elterjedt az egész országban, katolikusok alapították 25 éve Ausztriában, 15 éve működik St. Pöltenben. Félutas rendszerben dolgoznak, 70 „vendéggel”. Az ellátás több szintű. „Alsó szinten” nappali melegedőt, éjszakai szállást és átmeneti szállást biztosítanak. „Felső szinten” ellátják a gondozottak adóság-rendezését, biztosítják külső munkavállalásukat, valamint szocioterápiás ellátásukat. Hatékony-ságuk hihetetlenül magas: 70-90%-os.

Elgondolkodtató számomra a lettországi fejlődés még a kriminálpedagógia terén is. 1999-ben létesítették a *Társadalmi Integráció*²⁰ elnevezésű félutas házat Rigában a Soros Alapítvány és a Holland Alapítvány támogatásával. Alkohol- és drogfüggő, illetve börtönből szabadult férfiak jelentkezését egyaránt elfogadják – életkorra való tekintet nélkül. A felvétel feltétele: készség a reintegrációra. A lakhatás és a programok igénybevétele ingyenes fél évig, akinek szüksége van további ellátásra, annak anyagilag kell hozzájárulnia ahhoz. A klienseknek lehetőségük van a farmon belül is dolgozni, illetve azokban az üzemekben, amelyekkel az intézménynek megállapodása van. A munkavégzésen kívüli programkínálat a következő: szakképzés, tréningek, jóvátételi (resztortív) program, szabadidős programok.

Az új-zélandi *Habilitációs Központ* különös érdeklődésre számíthat hazánkban. 1995-ben hozta létre az új-zélandi állam, hídnak szánva azt a börtön és a

¹⁸ Bűnmegelőzés Magyarországon, 2004-2010. Az IRM OBmB sajtóanyaga. 2009. 11. 20. (www.bunmegelozes.hu)

¹⁹ Megvalósítási terv... 20-24.

²⁰ Megvalósítási terv... 24-29.

társadalom között. A Központ csoportmunkát, konfliktuskezelést, életviteli tanácsadást, oktatást, terápiát és sportprogramokat biztosít minden résztvevő számára. Specialitás a maori népcsoporthoz tartozó bűnelkövetők részvétele a programokban. Míg az ország lakosságának 13%-a, addig az elítéltek 50%-a a maori kisebbséghez tartozik. Számukra a program maori kulturális és nyelvi foglalkozásokat biztosít.²¹

Érdeemes megnézni a „szomszéd” város utógondozás rendszerét, amit szépen bemutat a *Verein für Integrationshilfe für Haftentlassene*²² (Börtönből Szabadultak Integrációját Célzó Egyesület), amely tulajdonképpen Bécs szabadultakkal foglalkozó hálózatát koordinálja. Számos részlege van a város különböző kerületeiben. Az Önségítő Csoport nevű részleg a szabadultak nappali ellátását biztosítja, étellel és ruhával látja el őket. A szervezet több tanácsadással foglalkozó központot működtet: a Tanácsadó Központot, az Újrakezdési Tanácsadót (ezt két helyszínen is), a Neustart-Online Tanácsadót és a Szociális Jogi tanácsadót. Az Egyesület fenntart lakóotthont is, ahol teljes körű ellátást kapnak a rászorulóok.

5. Ajánlások

A *kármáni kriminálpedagógia*²³ már 1922-ben ismertté vált Közép-Európában. Kármán Elemér (1876–1927) nevéhez fűződik. Kármán részt vett a fiatakorúak bíróságának létrehozásában 1913-ban. Kriminálpedagógiai Intézetet szervezett 1915-ben, amelyhez kapcsolatos lélektani laboratórium, kriminálpedagógiai szeminárium, szakkönyvtár, múzeum és „Pestalozzi Otthon” (megfigyelő) működött. Sajnos ez a tevékenységforma 1950-re megszűnt, bár ma is nagy szükség lenne rá. Újragondolását és modern kidolgozását a szakemberek figyelmébe ajánlom.

Ebből a szempontból, valamint a törvénytisztegető fiatalok és felnőttek zárt intézetben történő gondozása, illetve a szabadulás utáni eredményesebb reszocializációja érdekében megfontolásra ajánlom a *szociálpedagógusok* bevonásának lehetőségeit a patronálásba, a gondozói és utógondozói munkába.

A világ különböző országaiban találkozunk olyan rehabilitációs központokkal, amelyek teljes információval szolgálnak a bűnöző fiatalokkal, a büntetés-végrehajtási neveléssel és a szabadulás utáni reszocializációval kapcsolatban. Érdeemes lenne hazánkban is kiépíteni effajta *diszpécser-szolgálatot*.

Közismert, hogy évszázadokon át az egyházak törődtek a kriminalizált egyénekkal, már a XIX században komoly kísérleteket tettek a börtönbüntetést letöltött személyek rehabilitációjára. Öröndetes az a fejlődés, ami 1989 után a büntetés-végrehajtás és az egyházak közötti együttműködés terén történt. Érdeemes lenne az egyházak tevékenységét – az eddiginél intenzívebb módon – kiterjeszteni a börtön-

²¹ Yeboah, David: The Evaluation of New Zealand's Habilitation's Center's Pilot Program. *Journal of Criminal Justice*, 2000. 3. 227-235.

²² Webservice der Stadt Wien (www.integrationshilfe.at)

²³ Kármán Elemér: A gyermek erkölcsi hibái és erkölcsi betegségei. Bp., 1922., Kármán Elemér: *Einführung in die Kriminalpädagogik*. I-II. Bp., 1923.

tönből szabadultak gondozására is. Például szolgálhat esetleg a „Desperados Mozgalom” Bogotában, ahol kis vallási csoportok karolják fel a szabadultakat.²⁴

Közismert a *drámapedagógia* terápiás, nevelő és fejlesztő hatása azokra is, akik deviáns viselkedésűek. 2009-ben a Nyugat-magyarországi Egyetem Pedagógiai Kara és a büntetés-végrehajtás drámapedagógia előadást szervezett Sopronkőhidán, ahol a szereplők maguk a fogvatartottak voltak. Érdeemes megfontolni, hogy hasonló drámapedagógiai rendezvényekkel segítsünk a zárt intézmény lakóin és a szabadultakon.

Az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium az elmúlt néhány évben komoly lépéseket tett a bűnmegelőzés kiterjesztése terén. Tervezte az önkormányzatok és a civil szervezetek bevonását. Az elképzelés elerőtlenedett ugyan, de él például a Bűnmegelőzési Szabadegyetemek szervezésében, amit a Nyugat-magyarországi Regionális Bűnmegelőzési Képzési Központ is megrendez évente kétszer Sopronban. A gondolatot érdemes tovább szőni: minden önkormányzatnak és minden – mondjuk – 300 diákkal rendelkező középiskolának lenne *bűnmegelőzési felelőse*, aki a büntetés-végrehajtási intézményekből szabadult egyéneket is gondozná. A képzettség tekintetében megelégedhetnénk a szociálpedagógusi BA-képzettséggel, ám külön BA-képzést is szívesen kidolgozna a soproni egyetem Benedek Pedagógiai Kara a büntetés-végrehajtás szakembereivel karöltve.

Harmincöt évvel ezelőtt a braziliai börtönöket elérte a közösségi hangulat szele. A Sao Paolóból induló „tavaszt” „APAC-módszernek” hívják, amelyet az Associacao de Protecao e Assistencia aos Condenados (Elítéltek Védelmének és Segítésének Társulata) indított emberformáló útjára. Alapelvük hogy a „személyiségépítő közösségek az elítéltek rehabilitációjának és a börtönmenedzsmen alternatív lehetőségei. A program a zárt intézményben kezdődik, majd végigkíséri a szabadultat a társadalomba vezető nehéz útszakaszon”.²⁵ Örülnék annak, ha a magyarországi börtöneink és javítóintézeteink is „személyiségépítő közösségekké” válnának, és a szabadultak útját ilyen közösségek egyengetnék.²⁶

²⁴ Scalettaris, Guilia: Refugee Studies and the international refugee regime: a reflection on a desirable separation. *Refugee Survey Quarterly* (2007) 26 (3) 36-46.

²⁵ www.pfi.org/cjr/newsitem/growing-in-interest-in-innovative-prison-managment-system/

²⁶ A tanulmány megírását követően értesültem arról, hogy a Váci Fegyház és Börtönben 2009 májusa óta APAC-körlet működik Csuka Tamásné börtönlelkész irányításával. [T. B.]